

Tostemmig melodisats

To af de grundlæggende satsmæssige principper for udformningen af melodisats er *parallelføring* og *afsmitning af melodiens akkordfremmede toner*.

Parallelføring er et intervallisk defineret begreb, hvor de bestemmende faktorer er stemmernes indbyrdes interval, som er konstant, samt den eventuelle skala, som stemmerne gennemløber – som det vil ses nedenfor, kan der forekomme situationer, hvor stemmerne ikke tilhører den samme skala.

Afsmitning af melodiens akkordfremmede toner betyder, at den eller de tilsatte stemme(r) tager akkordfremmede toner, når melodien har akkordfremmede toner og akkordtoner, når melodien har akkordtoner. Her gælder selvsagt, at stemmerne forløber i en akkordisk/harmonisk situation.

I en række akkordisk/harmoniske situationer optræder disse to principper som hinandens årsag og virkning. Tilsætning af en parallelstemme til en melodi, der består af akkordtoner og akkordfremmede toner (i det følgende benævnt *gennemgangstoner*) medfører afsmitning af melodiens bevægelse i 2. stemmen, der får gennemgangstoner, hvor hovedstemmen har gennemgangstoner. Og omvendt medfører afsmitning af melodiens bevægelse i 2. stemmen ofte en parallelføring i de to stemmer – se Fig. 40.

Fig. 40. Parallelføring/afsmitning over C-dur akkord.

I andre akkordisk/harmoniske situationer er der ikke den samme tætte forbindelse mellem de to principper – fx:

- i situationer, hvor forholdet mellem akkordtoner og akkordfremmede toner ikke er entydigt
- i situationer, hvor parallelføringen medfører, at der tilsættes en eller flere akkordfremmede toner til en akkordtone i melodien.
- i situationer, hvor afsmitningen er begrænset, fx hvor der er en *liggetone* i brug.

1. Parallelbevægelse

Parallelbevægelse i to eller flere stemmer kan deles op i to grundlæggende forskellige kategorier:

1. *Absolut* (eller *real*) parallelbevægelse – karakteriseret ved konstant intervalstørrelse mellem hvert stemme-par.
2. *Skalamæssig* (eller *modal*) parallelbevægelse – parallelbevægelse, hvor hver stemme gennemløber den *samme* skala. Skalaerne, der gennemløbes, kan dels op i forskellige typer:
 - a. *Diatoniske skalaer* (her kan man evt. tale om *tonal* parallelbevægelse)
 - b. *Skalafragmenter* (primært *hexatone* og *pentatone* skalaer)
 - c. *Symmetriske skalaer* (skalaer, hvor en eller flere af skalaens transpositioner er lig med en af skalaens omvendinger, som fx en *heltoneskala*)²¹.
 - d. Andre skalatyper.

²¹ Denne type skalaer betegnes også *cykliske* skalaer samt *ikke fuldt transponerbare* skalaer..

1.1 Absolut parallelbevægelse

Begrebet *absolut* parallelbevægelse indebærer, at intervallet mellem stemmerne konstant, fx en lille terts eller en ren kvart. Stemmerne udgør ingen fælles diatonisk skala, men stemmerne udgør hinandens transpositioner.

Fig. 41. Absolut parallelbevægelse i rene kvarter - overstemmen løber gennem F dur skala, understemmen gennem C dur skala.

De mest almindelige former for forstærkning af overtoner er:

- underoktav - Fig. 42.a
- overoktav - Fig. 42.b
- underkvart - Fig. 42.c
- overkvinten - Fig. 42.d

Fig. 42. De almindeligste former for overtoneforstærkning

a) underoktav

b) overoktav

c) underkvart

d) overkvint

1.2 Diatonisk parallelbevægelse

Ved diatonisk parallelbevægelse er intervallet mellem de to stemmer konstant (fx en terts), men intervallets endelige størrelse (fx stor eller lille terts) bestemmes af skalaen.

Fig. 43

a) tertser

b) sekster

c) tertser

d) tertser

e) kvarter

1.3 Parallelbevægelse gennem skalafragment

Parallelbevægelse kan endvidere forløbe gennem et skalafragment. Ved et skalafragment forstås her en skala, der er delmængde af en diatonisk skala. Ved denne form for parallelbevægelse bliver intervallet mellem to stemmer ikke konstant, hvorimod der er det samme antal skalatoner (fra skalafragmentet) mellem tonerne i de to stemmer.

1.3.1 Hexatone skalaer

Hexatone (dvs. sekstonige) skalaer udgøres oftest af et udsnit af en diatonisk skala, hvor det er en af de skalatoner, der danner kromatik med en nabotone, der er udeladt. De hexatone skalaer vil her blive benævnt ud fra den diatoniske skala, med angivelse af den udeladte skalatone – fx betyder "dur (-7)" en durskala uden det syvende trin.

Ved parallelbevægelse i "tertser" hentydes ikke til intervallet mellem stemmerne, men til, at overstemmen ligger på den hexatone skalas tredje tone over understemmen (når understemmens tone medregnes, som normalt ved benævnelse af intervaller). Det ses, at de reelle intervaller bliver tertser, afvekslende med to kvarter.

Fig. 44

a) Dur (-7) b) "tertser" c) omvendning – mindre anvendelig pga. kvinter, der stikker ud

- skalafragmentet understemmen gennemløber skalafragmentet

Fig. 45 a) Dur (-4)

b) Mol (-6)

- skalafragmentet understemmen gennemløber skalafragmentet skalafragmentet understemmen gennemløber skalafragmentet

1.3.2 Pentaton skala²²

Strukturen af pentatone skaler kan forstås på forskellige måder:

1. Som en diatonisk skala, hvor begge skalatoner, der danner kromatik med en nabotone, er udeladt.
2. Som det skalamæssige resultat af at opstable fem kvinter (hvilket er det samme som at bygge kvartvis nedad fra en given tone)

Fig. 46

- pentaton skala understemmen gennemløber samme pentatone skala

1.3.3 Hornkvinter

Hornkvintskalaen kan ligeledes forstås på forskellige måder:

1. Som det skalamæssige resultat af en treklang + kvintens overkvint (såvel dur som mol)
2. Som et fragment af en pentaton skala (første fire toner) (kun dur)

²² En nærmere redegørelse for forhold og benævnelser vedrørende pentatone skalaer samt hornkvintskalaen, der nævnes i det følgende, må søges andet steds.

Fig. 47. Hornkvinter

- hornkvint skala

understemmen gennemløber
hornkvint skala

Hornkvintskalaen findes også i en mol-variant – dvs. tertsen sænket (i Fig. 47 es i stedet for e).

I en række situationer undgås kvartintervallet – i stedet ses videreføres tertssamklangen parallelt – selvsagt i tertser.

1.4 Parallelbevægelse i symmetriske skalaer

Fig. 48. Heltoneskala i a) og b) - ottetoneskala i c) og d)

1.5 Parallelbevægelse i andre skalaer

Parallelbevægelse i ikke diatonisk baserede skalaer resulterer ofte i meget uregelmæssige intervalkombinationer, hvorfor skalaegen parallelbevægelse her sjældent anvendes – her ses oftere absolut parallelbevægelse, jf. afsn. 1.1. Absolut parallelbevægelse.

Fig. 49. F mol blueskala (a) med parallelføring – diatonisk (b) og absolut (c) - her rene kvarter.

2. Afsmitning af gennemgangstoner

Ved trinvis/skalamæssig melodik i en entydig harmonisk situation vil en given melodi veksle mellem akkordtoner og gennemgangstoner).

En 2. stemme med samme rytmik som melodien (fx vokalmusik med tekstlig deklamation) vil forholde intervallisk sig såvel til melodien som til akkorden. Relationen til melodien er intervallisk til melodis enkelte toner, relationen til akkorden er intervallisk til akkordens grundtone

Når en melodi veksler mellem akkordtoner og gennemgangstoner, kan 2.stemmen udformes uden eller med en satsemæssig *afsmitning*²³, som det ses i Fig. 50.

- Uden afsmitning negligeres gennemgangstonen, og 2. stemmen bliver en akkordtone.
- Med afsmitning følges 1. stemmens melodiføring i eksempelvis parallelle tertser, hvorved 2. stemmen ligeledes kommer til at berøre gennemgangstoner.

Fig. 50. 2-stemmige satseksempler over C-dur akkord – melodi øverst

a) drejebevægelse uden og med afsmitning.

b) gennemgangstoner uden og med afsmitning.

c) drejetoner – både diatoniske og kromatiske - uden og med afsmitning.

d) gennemgangstoner – med langt, kromatisk forslag - uden og med afsmitning.

2.1 Afsmitning og frasering

Ved instrumentation og anden praktisk udformning af en melodisk passage med afvekslende akkordtoner og gennemgangstoner bliver det i mange situationer afgørende, hvilken frasering, der er valgt; det afgørende er her, at understemmen følger overstemmens frasering.

Som det fremgår af Fig. 50 medfører udformning af 2.stemme uden afsmitning tonegentagelser. Tonegentagelser kan principielt ikke fraseres legato, og derfor bør 2.stemmen ved legato frasering udformes med mest mulig afsmitning.

²³ Benævnes hos Hamburger & Godske Nielsen: *Harmonilære* (1972), s.113 som *dobbelt* (hvh. *tredobbelte*) gennemgangstoner.

3. Den generelle udformning - retningslinier og eksempler

3.1 Terts- og sekster

Inden for dur/ moltonal musik er parallelbevægelse af tertser og sekster generelt meget udbredt, hvorimod parallelle kvarter er begrænset til bestemte stilarter, ofte med udspring i folkemusik. Se også Fig. 57.

3.1.1 Oktavering af parallelstemme i sekster eller tertser

Den indbyrdes terts- eller sekstafstand i en parallelsats kan som hovedregel øges med en oktav, hvis der er behov for det, således at der bliver tale om hhv. indbyrdes decim- og tredecimafstand. Dette kan blive aktuelt

- i forbindelse med instrumenter eller vokale stemmer, hvis registre ligger langt fra hinanden.
- af klanglige årsager – den større afstand mellem stemmerne giver en anden klanglig kvalitet.

3.1.2 Overstemmer og understemmer.

En parallelstemme i sekster eller tertser fungerer normalt både som overstemme og som understemme.

3.1.3 Parallelle tertser

Fig. 51. G. Åhlstad: Røde stugor

3.1.4 Parallelle sekster

Fig. 52. G. Svenning: Kostervalsen

3.1.5 Uønskede tertser/sekster.

I forbindelse med parallelføring af tertser og sekster på et akkordgrundlag gælder som hovedregel, at underterts/sekst til en akkordtone også skal udgøre en akkordtone. Dette resulterer i flg. regel:

Flg. bør omgås:

1. underterts til grundtone (=> 2.stemme på akkordens sekst) - Fig. 53 – note 1)
2. undersekst til kvint (=> 2.stemme på akkordens septim) - Fig. 54 note 1)
3. overterts til kvint (=> 2.stemme på akkordens septim)
4. oversekst til grundtone (=> 2.stemme på akkordens sekst)

Fig. 53. G. Svenning: Kostervalsen (a)

Fig. 54. G. Åhlstad: Röde stugor

- 1) 2) undersekst til septim er lig nonen (C7 er ikke lig C9)

Endvidere undgås:

5. overterts til septim (=> 2.stemme på akkordens none)
6. undersekst til septim (=> 2.stemme på akkordens none) - Fig. 54 note 2)

3.1.5.1 Undtagelser

Ved konsekvent, lineær bevægelse, fx længere skalagennemløb kan grundtonens underterts accepteres - jf. Fig. 55.

Fig. 57 c +d uheldig, da frasen slutter med grundtonens underterts, som derved bliver markant.

Fig. 55

3.2 Parallele kvarter

- se *Footprints* (s.81)
- *Blue Montreux* (s.82)

3.3 Pentatone skalaer

- se *Jive hot* (s.84)

3.4 Hexatone skalaer

- se Fig. 76 *With a little help from my friends* (The Beatles) – div. muligheder.

3.5 Hornkvinter

Fig. 56. C.M.Bellman: *Fäll dine ögon*

- se også Fig. 64

3.6 Blandede satstyper

I blandet parallelbevægelse har 2.stemmen konstant intervalafstand i det korte forløb, men intervalafstanden er forskellig i de enkelte passager, fx tertser og sekster. Denne type anvendes af praktiske grunde

- for at formindske ambitus i en 2.stemme
- for at undgå underterts til grundtone o.lign.

3.6.1 Kombination af tertser og sekster

Fig. 57

a) Kombination af sekster og tertser

b) Oktivering - terts -> decim

c) Benyttes normalt ikke: Underterts til grundtone Undersekst til kvint

d) fx. fx.

e) f) hornkvinter

3.6.2 Blandet parallelbevægelse - m/u afsmiitning

I Fig. 58 - Fig. 63 - en frase fra C.M.Bellman's "Fjäriln Vingad" - ses forskellige former for behandling af gennemgangsdissonanser.

Fig. 58. Parallele tertser hele vejen – ikke uden problemer!

1) 2)

F D7 Gm

mins - ta kräk i kärr och sy - ra

- 1) Afsmiitning + parallelføring (diatonisk)
- 2) sløjfe og underterts grundtone

Fig. 59. Melodi på grundtone udelukker underterts – resulterer i underkvart – tom klang.

1) 2) 1) 2)

F D7 Gm C7 F

mins - ta kräk i kärr och sy - ra nyss av so - lens vår - ma väckt,

- 1) 2.stemmen har underkvart - melodi på grundtone udelukker underterts. 2.stemmen forbereder afsmiitning ved 2)
- 2) Afsmiitning i 2.stemme – som forudhold

Fig. 60. Parallelførte kvarter – ingen afsmiitning på forslagstone – ikke god!

1) 2)

F D7 Gm

mins - ta kräk i kärr och sy - ra

Tostemmig melodisats

Fig. 61 Parallelføring – ingen afsmitning på forslagstone – resulterer i kvart/ tom klang

1) 2) 3) 2) 3)

F D7 Gm C7 F

min - ta kræk i kär - ra och sy - ra nyss av so - lens vär - ma väckt,

- 1) Afsmitning + parallelføring (diatonisk)
- 2) Brug af sekst for at mindske bevægelsen i 2.stemmen – endvidere undgås underterts til melodi på grundtone
- 3) Akkordtone – ingen afsmitning resulterer i tom klang: kvart, der opløses

Fig. 62 Parallelføring –afsmitning på forslagstone – resulterer i modbevægelse –godt bud!

1) 2) 1) 2)

F D7 Gm C7 F

min - ta kræk i kär - ra och sy - ra nyss av so - lens vär - ma väckt,

- 1) Brug af sekst for at mindske bevægelsen i 2.stemmen, hvilket ville medføre en sløjfe (hvis 2.stemmen tager Bb)
- 2) Afsmitning i 2.stemme + parallelføring (diatonisk)

Fig. 63 Tritonus som forudhold – godt bud!

F D7 Gm C7 F

min - ta kræk i kär - ra och sy - ra nyss av so - lens vär - ma väckt,

- 3) Tritonus indføres forudhold trinvis og opløses ved modbevægelse i 2. stemme.

3.7 Brug af enklang

Fig. 64 C.M.Bellman: Fäll dine ögon

F C F C F

- jf. Fig. 56

3.8 Problemer i mol

Problemerne i mol har sit udspring i den harmoniske molskalens forstørrede sekund mellem det lille sjette og det store syvende trin. Det bør under alle omstændigheder undgås, at 2.stemmen bevæger sig i dette interval.

Problemstillingen træder tydeligt frem ved melodik på 3.- 4.- 5. trin i mol, som bl.a. indgår i den svenske folkemelodi "Kristallen den fina".

Harmoniseres vendingen med tonika (Fig. 65.a) forløber 2.stemmen gnidningsløst i underterts. Ønskes der imidlertid en harmonisering (Fig. 65.b) med en halvslutning, begynder problemerne, idet tonen på 5.trin er dominantens grundtone og derfor må have sin undersekst tilsat - se (Fig. 65.a).

Fig. 65 Understemme til 3.-4.-5. trin i D mol

Noter: 1) 2)

1) Underterts til akkordtonerne er akkordtoner

2) Gennemgangstone med afsmitning/parallelførte, diatoniske tertser

3) Når vendingen skal udgøre en halvslutning og dermed slutte på dominanten, må underseksten benyttes - undertertsen til grundtonen er udelukket.

4) Forstørret sekund i understemmen – undgås!

5) Den forstørrede sekund er blevet udjævnet vha. melodiføring i understemmen igennem melodisk molskala.

6) Den forstørrede sekund er blevet udjævnet – melodiføring i understemmen igennem ren molskala, hvilket resulterer i, at dominanten fremtræder i sin molform – giver et modalt præg.

3.9 Blandet parallelbevægelse - mange satstyper

- Praktiske eksempler. Se s.74. De tekstlige forhold er her ikke medtaget; hvis der er tekst, må denne selvsagt medtænkes i den satsmæssige udformning.

3.9.1 When I'm sixty four

Noter:

t.2 Sidebevægelse / tonegentagelse i 2.stemmen

t.3,4 Enklang på akkordens sekst

t.5-12 Melodik med kromatik. I a) – t.5 – og i t.6 er der plads i 2.stemmen til afsmitning. Dette kan ikke altid lade sig gøre – se Side by side , t.17.

t.9 b) er a)'s transposition.

t.10 Melodiføringen udgøres af b)'s toner i modsat rækkefølge²⁴.

t.11-12 Andre muligheder for 2.stemmer

3.9.2 Side by side

t.13 Start i enklang - underterts til grundtone uheldig og undgås. En anden mulighed er hornkvinter, der imidlertid betyder større ambitus for 2.stemmen.

t.15+17 Underterts til grundtone uheldig og erstattes her af undersekst. Da melodiføringen her er nedadgående, betyder det, at 2.stemmen ikke bevæger sig så meget.

t.17 Melodik med kromatik – der er ikke plads i 2.stemmen til afsmitning, hvilket medfører sidebevægelsen.

t.18 Undersekst i 2.stemmen begrænser dens ambitus, da melodiføringen her er opadgående. Konsekvente tertser er også en mulighed her.

t.19 Som motiv a) i When I'm sixty four, men med akkordskift!

t.18-19 Alternativ mulighed med *lineær gennemgang*²⁵. 2.stemmens melodiske profil bør i hvert tilfælde undersøges.

3.9.3 Litteraturhenviisning.

Se også Tveit s. 27-34.

²⁴ Nærmere bestemt er t.10 motiv b) augmenteret i retrograd omvendning.

²⁵ Jf. begrebet *linear approach* hos Dobbins.

When I'm sixty-four

1 **G** 2 3 4 **D7**

sidebevægelse enklang

5 **D7** 6 7 **D** 8 **G**

a) - overstemme lægges ned

9 **D** 10 **G** 11 12

a) b) krebs af 'b)

Side by side

13 **C** 14 15 **F** 16 **C** **C**

enklang ikke underterts til grundtone - undersekst vælges i stedet

17 **F** **C** 18 **F** **F#dim7** 19 **C** 20 **A7** **D7** **G7** **C** 21

sidebevæg. evt. stemmekryds
samklangspunkter: * * * *
melodisk/lineær udfyldning

5. Diverse eksempler, rytmisk

5.1 Instrumentale eksempler

5.1.1 Mancini eksempler

Eksemplerne fra Mancini's *Sounds and Scores* udviser ingen principielle forskelle fra de "klassiske". Her følger er par karakteristiske eksempler.

Fig. 71. Mancini, ex 22: 4 piccolosløjter

The musical score for Figure 71 consists of two staves, each labeled '4 picc.'. Both staves feature melodic lines with long, sweeping phrases. The top staff has a '(8va)' marking above the first few notes, indicating an octave transposition. The notation includes various note values, rests, and phrasing slurs.

Fig. 72. Mancini, ex 23: 2 picc. i parallelle tertser, 2 obo'er fordobler oktaven under

The musical score for Figure 72 shows two staves. The top staff is labeled 'Bright 2 Piccolos' and the bottom staff is labeled '4 W.W. 2 Oboes'. The Piccolo part plays a melodic line in parallel thirds. The Oboe part plays a similar line, but with notes that are an octave lower than the Piccolo's, as indicated by the caption. The score includes dynamic markings and phrasing slurs.

Fig. 73. Mancini, ex 49: 2 picc. + 2 obo: først i oktaver, senere i parallelle tertser, i parvis oktavafstand - violin + viola. fordobler træblæserne.

The musical score for Figure 73 consists of two staves. The top staff is for Piccolos and the bottom staff is for Oboes. The Piccolo part starts with notes that are an octave higher than the Oboe part. Later in the piece, the Piccolo part moves to play in parallel thirds with the Oboe part. The score includes dynamic markings, phrasing slurs, and a '(8va)' marking on the bottom staff.

5.1.2 Div. tostemmige eksempler.

Fig. eksempler samt Fig. 74 er hentet fra jazzgrupper med to blæsere og rytmegruppe fra 1950'erne og frem.

- s.82 Mike Manieri: Blue Montreux
- Wayne Shorter: Wildflower³³(1965) – se også Fig. 74.
- s.83 Wayne Shorter: Witch Hunt³⁴ & Speak No Evil³⁵
- Lee Morgan: Sidewinder³⁶
- s.84 Herbie Hancock: Watermelon Man³⁷
- Bob Brookmeyer: Jive Hot
- s.85 Anders Müller: Tashmia³⁸ & Anders Müller: Woody's Blues³⁸

Fig. 74 Shorter: Wildflower - arrangement fra 1984

- jf. satsen s.82

5.1.3 Tostemmighed med fordobling

Fig. 75 Fra Thad Jones: Kids are Pretty People³⁹ - Sax-sektion i bigband – temaet kontrastdel (bridge)

²⁹ Dobbins, s.21

³⁰ Dobbins, s.29.

³¹ The New Real Book, s.100.

³² The New Real Book, s.307.

³³ The New Real Book, s.405.

³⁴ The Worlds Greatest Fake Book, s.472.

³⁵ The New Real Book, s.3s36.

³⁶ The Real Book, 1985 ed. s.382.

³⁷ Transskription: Hancock: *Taking Off*, Blue Note

³⁸ Transskription: Lee Konitz in Denmark, Storyville

³⁹ Wright, s.85.